

Utbildningsdepartementet

YTTRANDE

2020-10-09

Yttrande över betänkandet Stärkt kvalitet och likvärdighet i fritidshem och pedagogisk omsorg, SOU 2020-34, U2020/03811/S

Autism- och Aspergerförbundet överlämnar härmed sitt yttrande över rubricerade betänkande. Förbundet arbetar för att förbättra villkoren för barn, unga och vuxna med autism, Aspergers syndrom och andra autismspektrumtillstånd. Förbundet har cirka 19 000 medlemmar över hela landet. Bland dessa finns personer med egen funktionsnedsättning, närstående och personer som är professionellt verksamma inom området.

Vårt remissvar rör enbart delen om stärkt kvalitet och likvärdighet i fritidshem.

Sammanfattning av Autism- och Aspergerförbundet synpunkter

Autism- och Aspergerförbundet tillstyrker i stort utredningens förslag förutom att vi vill se ett förtydligande när det gäller förslag till förbättringar av skol- och lärmiljön i det systematiska kvalitetsarbetet i fritidshemmet (5.7-5.9). Huvudmän och rektorer måste ta ett ansvar för att byggnader, lokaler och miljöer också i fritidshemmet tar sin utgångspunkt i principen om universell utformning, vilket är ett nationellt funktionshinderpolitiskt mål. Det är också viktigt att huvudmännen säkerställer tillräckliga resurser för elever med funktionsnedsättning i behov av särskilt stöd i fritidshemmets verksamhet. Slutligen anser vi att det i utredningen i sin helhet saknas ett intersektionellt perspektiv samt ett funktionsrättsperspektiv.

Autism- och Aspergerförbundets synpunkter på utredningens bedömningar och förslag

Autism- och Aspergerförbundet delar i stort utredningens bedömningar och tillstyrker merparten av utredningens förslag förutom följande där vi vill se utökningar eller förtydliganden.

- 5.7 – 5.9 där vi anser att det i det systematiska kvalitetsarbetet behöver förtydligas kring arbetet med *att förbättra skol- och lärmiljön*, i synnerhet i fritidshemmets sammanhang.
- Förslagen i *7 Ledning av fritidshemmet* måste innehålla inslag om rätt utformade lokaler (*universell utformning*) och *tillräcklig resursfördelning till barn och elever med funktionsnedsättning i behov av extra anpassningar eller särskilt stöd*.

- 8.4.1 med följande tillägg: Skolverket ska ta fram riktlinjer för utformning och funktionaltitet av fritidshemmets lokaler *som utgår från principen om universell utformning*.
- 9.3.1 bör rimma bättre med skollagen i övrigt och skrivningen bör ändras till *särskilt stöd* (eventuellt även extra anpassningar) istället för enbart stöd.

Nedan utvecklar vi våra synpunkter samt våra förslag på tillägg och förtydliganden av utredningens förslag.

Utredningen saknar genomgående ett intersektionellt perspektiv. Vi anser även att det i diskussionen särskilt om fritidshemmets kompensatoriska uppdrag saknas ett funktionsrättsperspektiv. Det gäller till exempel den bedömning utredningen gör att man på sikt ska bör införa en möjlighet för kommuner att erbjuda en plats på fritidshemmet till barn i segregerade områden (3.6, sid 92) när det samtidigt konstateras att endast ett fåtal kommuner beviljar fritids för att elever ska få stöd kunskapsmässigt på fritids till exempel för att nå målen (3.5, sid 90). Elever med funktionsnedsättning har sämre måluppfyllelse än alla andra elevkategorier, och av eleverna med autism når endast 37 procent målen i svenska, engelska och matematik (se vidare *Skolsituationen för barn och elever med autism* nedan).

Vi är positiva till förslagen som syftar till att det systematiska kvalitetsarbetet i fritidshemmet förstärks och att Skolverket och Skolinspektionen får uppdrag att utveckla stödmaterial i det första fallet och att tematiskt kvalitetsgranska i det andra fallet (5.7 – 5.9). Utöver det vill vi se ett förtydligande kring skol- och lärmiljöns betydelse i ett sådant arbete. Skol- och lärmiljön är synnerligen viktig och helt avgörande för hur barn och elever med autism klarar sin skolgång. Det gäller särskilt fritidshemmets verksamhet. Förutsättningarna där är många gånger ännu sämre än i skolans övriga verksamhet. Som utredningen pekar på vittnar de som arbetar i fritidshemmet om att lokalerna sällan är anpassade för verksamheten och att barngrupperna är för stora. Barn och elever med autism har dels svårigheter inom socialt samspel och social kommunikation samt i många fall sensoriska svårigheter, till exempel överkänslighet mot ljud och ljus, vilket gör att ju fler som vistas i lokalerna desto mer krävande och utmattande blir det för de här barnen som saknar förmåga att utestänga ljud och andra intryck. Många behöver också ett personligt stöd för att kunna läsa av och kommunicera med andra. Vi vet att om sådant stöd, till exempel i form av en resursperson, finns i skolan så följer det inte alltid med till fritidshemmet.

Vi anser inte att utredningens bedömning om kommunernas resursfördelning är tillräcklig (6.1) då betoningen ligger främst på hänsyn till socialekonomiska faktorer. Lika viktigt är det att kommunerna tillser och säkerställer resurser också med hänsyn till barn och elever med funktionsnedsättning så att de får de extra anpassningar och/eller det särskilda stöd de behöver för att klara sin skolgång. Det gäller bland annat att tilläggsbelopp för barn i behov av särskilt stöd ska beräknas för hela skoldagen, det vill säga också för den del där barnet är i fritidshemmet. Självklart delar vi utredningens förslag (under 6 Ekonomiska resurser) om att personal i fritidshemmet ska få tillgång till de olika statsbidrag för kompetenssatsningar som andra personalgrupper i skolan har. Dessutom anser vi att personal inom fritidshemmet måste ha kompetens om autism och att det ska finnas en speciallärarinriktning mot autism.

Vår uppfattning är att huvudmannen, utöver det som utredningen identifiera bland annat om styrning av fritidshemmet, har det yttersta ansvaret för att säkerställa att skolan och fritidshemmet har lokaler som är anpassade efter de olika verksamheternas behov men också att alla byggnader, lokaler och miljöerna ska fungera för alla barn och elever (och vuxna) som vistas där. Det gäller särskilt barn och elever med kognitiva funktionsnedsättningar, och i synnerhet barn och elever med autism. Det finns ett stort behov av att bygga nya skolor och fritidshem de närmaste åren och vi anser att huvudmannen

måste sträva efter att bygga och renovera enligt principen om universell utformning. Barn och elever med autism behöver till exempel:

- Avskalade miljöer för att minska mängden sinnesintryck.
- Ytor som minskar antalet sociala kontakter.
- Minimerad utsyn till gemensamma utrymmen.
- Utrymmen för återhämtning.
- Ljudisolering och en god akustisk miljö.

Vi har utvecklat vårt resonemang kring universellt utformade skolor i en debattartikel som publicerades i Dagens samhälle i september 2020.¹

Rektor har i sin roll också ett ansvar för hur utformningen inom skolan och fritidshemmet görs, det är ett tudelat uppdrag mellan rektor och huvudman. Detsamma gäller resursfördelningen till skolan och fritidshemmet. Det är oerhört viktigt att huvudmannen säkerställer tillräckligt med resurser till skolans och fritidshemmets verksamheter och rektor ska i sin tur kunna fördela resurserna likvärdigt också till fritidshemmets verksamhet särskilt när det gäller barn och elever som ha behov av extra anpassningar och särskilt stöd. Resurserna ska även vara tillräckliga för att fritidshemmets personal ska klara sitt uppdrag att tillgodose det som barn och elever med funktionsnedsättning behöver. Rektor tillsammans med huvudmannen ska också tillse att personalen på fritidshemmet har rätt kompetens för att kunna möta alla barn och elever, också elever med kognitiva funktionsnedsättningar. Vi anser därför att de förslag som utredningen presenterar när det gäller huvudmannen (skolchefen) och rektor, till exempel i utvecklande av webbkurser för skolchefer och Rektorsprogrammet, att dessa måste innehålla inslag kring vikten av adekvat utformade lokaler enligt principen om universell utformning samt resursfördelningens betydelse särskilt för barn och elever med funktionsnedsättning (7 Ledning av fritidshemmet).

När det gäller 8 Fritidshemmets lärmiljö är vi glada att den delen har fått ett stort utrymme i utredningen. För barn och elever med autism är det helt avgörande att miljön fungerar för att de dels ska kunna vistas i lokalerna men även när det gäller att tillgodogöra sig fritidshemmets undervisning och kunna delta i de övriga aktiviteterna där. Vi har i det tidigare redan kommit in på vad vi anser krävs till exempel när man bygger skolor och fritidshem, och att utforma lokaler och miljöer, det vill säga att man ska utgå från principen om universell utformning. I det här avsnittet pekar utredningen också på det vi belyst bland annat det stora behovet att bygga och renovera skolor, behovet av att minska barngrupperna (som är mer avgörande än personaltäthet). De som arbetar i fritidshemmet anser själva att det allra svåraste är att ha tillräckliga resurser för att ta hand om barn som har behov av stöd. Vi menar att rätt utformade byggnader, lokaler och miljöer över tid kommer att minska behovet av individuella anpassningar och stöd eftersom dåligt utformade lokaler och miljöer i sig själva utgör hinder särskilt för elever med kognitiva funktionsnedsättningar och i synnerhet för barn och elever med autism. Med anledning av detta vill vi ha ett tillägg till följande förslag:

¹ Bygg autismvänliga skolor så att fler kan nå målen: <https://bit.ly/2DVMvPU>

8.4.1 Skolverket ska ta fram riktlinjer för utformning och funktionalitet av fritidshemmets lokaler som utgår från principen om universell utformning.

När det gäller 9 Elever i behov av stöd anser vi att det också i förslaget 9.3.1 behöver tydliggöras inte bara elever som behöver stöd utan att skrivningen behöver rimma med skollagen i övrigt: Elever som behöver *särskilt stöd* för att nå de kunskapskrav som minst ska nås kan erbjudas utbildning i fritidshemmet. Alternativt att man också lägger till extra anpassningar i skrivningen. På det viset inkluderas även barn och elever med funktionsnedsättning.

Slutligen till det sista avsnittet 10 Fritidshemmets möte med förenings-, kultur- och friluftsliv där vi vill uppmärksamma utredningen på följande. Barn och elever med autism ska kunna delta på samma villkor som andra barn också i det förenings-, kultur- och friluftsliv som erbjuds inom fritidshemmet. Det är dock vanligt att föräldrar ombeds följa med när aktiviteter ordnas utanför verksamhetens lokaler för att deras barn ska kunna vara med på en sådan aktivitet. Det är förstås helt oacceptabelt att man för det första inte vet vem som ansvarar när barnet befinner sig inom på fritidshemmets verksamhet, och för det andra att man ställer som krav att en förälder ska följa med barnet, vilket även det strider mot skollagen.

Aktuell skolsituation för barn och elever med autism

Skolsituationen för barn och elever med autism är prekär. Enligt vår Skolenkät 2020 når endast 37 procent målen i svenska, engelska och matematik, vilket är en försämring i jämförelse med våra skolenkäter 2018 och 2016 då motsvarande siffra var 44 procent. Även frånvaro av andra orsaker än sjukdom och giltig frånvaro är högre nu än tidigare. I år anger 56 procent att barnet har frånvaro i någon grad vilket är en ökning med fyra procentenheter sedan 2018. Redan i lågstadiet har mer än hälften av barnen någon frånvaro. Den långvariga frånvaron ökar. Flickor har högre frånvaro men det är fler pojkar som har längre sammanhängande frånvaro. 44 procent anger att det finns en plan för återgång till skolan men endast 10 procent menar att den planen fungerar. Orsakerna till frånvaro är främst brist på autismspecifik kompetens, brist på stöd i sociala situationer och brist på stöd i lärsituationen.

I årets enkät kan vi dock se att fler får stöd än tidigare, hela 91 procent, vilket är glädjande. Däremot får bara hälften ett stöd som fungerar och ungefär lika många anger att man följer upp stödet. I det här sammanhanget, om fritidshemmet, är det intressant att titta på vad man anser att barnet behöver för att klara sin skolgång. Här anger 47 procent att barnet behöver anpassningar på grund av sensoriska svårigheter/överkänslighet och 68 procent har behov av stöd i sociala situationer, vilka är viktiga aspekter i fritidshemmets. En genomgående svag länk är resultaten i mellanstadiet vilket också känns angeläget att betona med anledning av den här utredningen.

Slutligen visar enkäten på genomgående könsskillnader till exempel när det gäller barnets trivsel, samverkan med skolan och hur man ser på skolans ansvarstagande. Föräldrar till pojkar är betydligt nöjdare än föräldrar till flickor.²

Stockholm enligt ovan

Ulla Adolfsson, ordförande

genom
Agneta Söder, intressepolitisk utredare
agneta.soder@autism.se

² Autism- och Aspergerförbundets Skolenkät 2020 samt tidigare skolenkäter: <https://autism.se/skolenkater>
Läs även vår artikel om att bygga autismvänliga skolor, om universellt utformade skolmiljöer från Dagens samhälle 3 september 2020: <https://bit.ly/35soJ9q>